

Література

1. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: У 2 т. — Т. 1 / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Л. Л. Антонюк та ін.; За заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. — К.: КНЕУ, 2006. — 812 с.
2. Домінік Моїзлі. Ослаблення Заходу в усьому світі. — *The Financial Times*, 6.10.2008; *День*, 9.10.2008, № 181.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр «Академія», 2002. — 952 с.
4. *Новицький В. Є.* Особливості становлення ринку послуг у відкритій економіці України // Інвестиційно-інноваційні стратегії у військовому та цивільному секторах. Зб. наук. праць № 3. НДІ міжнародних відносин НАУ / Голов. ред. — д-р екон. наук В. Є. Новицький. — К., 2007. — 148 с.
5. Экономические известия. 5 июня 2008 года, № 96(859).
6. http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=32172
7. *Новицький В. Є., Гальперіна Л. П.* Інформаційні технології в глобально-конкурентному та соціальному контекстах // Перспективи розвитку українського експортного потенціалу у контексті співробітництва з країнами Середземномор'я та Центрально-Східної Європи. Зб. наук. праць № 6. НДІ міжнародних відносин НАУ / Голов. ред. — д-р екон. наук В. Є. Новицький. — К., 2007. — 137 с.
8. Глобальний конкурентний простір: Монографія / О. Г. Білорус та ін., кер. авт. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. — К.: КНЕУ, 2007. — 677 с.
9. *North D. C.* Institutions, Institutional Change and Economic Performance (Political Economy of Institutions and Decisions). — Cambridge: Cambridge University Press, 1990. — 152 p.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2008

УДК 316.42

Т. С. Веремієнко, асистент,
кафедра міжнародного менеджменту,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА СОЦІОКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК

При комплексному розгляді процесів трансформації і глобальних проблем сучасності у їх тісному взаємозв'язку надзвичайно актуалізується їх соціокультурна складова. Аналіз нових тенденцій, проблем і перспектив глобального соціально-економічного розвитку висвітлив, що трансформаційні зміни значно охопили соціокультурну сферу.

Визначено, що соціокультурні проблеми глобалізації не обмежуються національними інтересами, а виходять за їхні межі, зачіпають усе більше коло країн або певних категорій населення. Сучасні глобальні перетворення піднімають соціальні та культурні проблеми на рівень глобальних.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: асиметрії глобального розвитку, мультикультуралізм, трансетнічні структури, національні сакральні центри, національна самобутність, діалог цивілізацій.

Як показали дослідження відомого британського центру (Pew Research Center), суспільство в цілому позитивно ставиться до процесів глобалізації. Більшість з опитуваних підтримують вільну торгівлю, вільні ринки та діяльність транснаціональних корпорацій. Проте головними причинами суспільного занепокоєння виступають соціально-економічна нерівність, загрози навколишньому середовищу та національним культурам, а також проблема імміграції [6].

Найбільш складнішими та дискусійними на сьогодні стають питання внеску світових міграційних процесів в економічний, соціальний та культурний розвиток країн. Адже протягом кількох майбутніх десятиліть поєднання міграційного тиску, зумовленого нерівномірністю демографічних процесів і нерівномірним розподілом бідності у світі, та соціальних наслідків нерівномірного старіння населення різних країн здатні суттєво змінити економічне, політичне та соціокультурне обличчя планети. Приріст населення завжди вважався ознакою здоров'я нації та цивілізації в цілому. Проте за останні сорок років населення Земної кулі збільшилось вдвічі, з 3 до 6 млрд осіб, причому європейські народи практично припинили відтворення. У більшості західних країн смертність сьогодні практично дорівнює народжуваності, а в деяких країнах навіть перевищує останню. Із 47 європейських країн лише одна (мусульманська Албанія), продемонструвала у 2000 році рівень народжуваності, достатній для збереження нації. І, на жаль, прогнози на майбутнє зовсім не належать до позитивних. Так, до 2050 року населення Земної кулі збільшиться більше ніж на 3 млрд осіб, і складе більше 9 млрд, однак таке більш ніж 50-ти відсоткове збільшення відбудеться переважно за рахунок країн Азії, Африки та Латинської Америки. У 1960 р. люди європейського походження складали чверть світового населення; у 2000 р.

Pew Research Center декілька років поспіль проводить дослідження у сфері глобальних проблем сучасності. У даному випадку опитування стосується 45 тисяч людей, що проживають у 47 країнах світу та відображує відповідне ставлення до процесів глобалізації.

— вже одну шосту; до 2050 р. вони будуть складати лише одну десяту. Розповсюдження таких статистичних даних неминуче призводить до формування панічних настроїв у країнах Європи. З-поміж двадцяти націй з найменшим рівнем народжуваності вісімнадцять — нації європейські. Середній рівень народжуваності в Європі знизився до 1,4, у той час, як для збереження поточної кількості населення потрібен як мінімум 2,1. Тобто за умов збереження нинішнього рівня народжуваності європейське населення до кінця XXI століття зменшиться до 207 мільйонів чоловік, що складе 30 % від сьогоденного. Не обминула дана проблема і Японію, найдинамічнішу за рівнем економічного розвитку країну, рівень розвитку економіки якої у 1990 році поступалась лише відповідному рівню розвитку економіки США. Однак за найближчими прогнозами, чисельність населення Японії до 2050 року знизиться до 104 млн чоловік (нинішня кількість — 127 млн) — «Японія втратить своє нинішнє панівне значення в Азії, оскільки на кожного японця буде припадати 15 китайців. Навіть філіппінці, чисельність населення яких складала ще в 1950 році лише чверть від населення Японії, до 2050 року значно перевищать японців на 25 млн осіб» [2]. Скорочення кількості населення і зменшення рівня народжуваності за останні роки спостерігається і в Росії, де рівень смертності на 70 % перевищує рівень народжуваності. За прогнозними даними, за умов збереження нинішнього рівня народжуваності, кількість росіян до 2100 року складатиме не менше 80 млн чоловік. Загальна картина світу до 2050 року буде мати наступні риси: в Африці будуть проживати 1,5 млрд осіб. Від Марокко до Персидської затоки простягнеться арабо-турецько-ісламський простір у 500 млн чоловік. В Південній Азії буде проживати 700 млн людей іранської, афганської, пакистанської національності та мешканців Бангладеш, а також 1,5 млрд індійців. До того ж 300 млн індонезійців, а також 1,5 млрд китайців. Росія, населення якої буде складати щонайбільше 114 млн осіб, виявиться практично витісненою з Азії. Практично всі люди російської національності будуть проживати в межах західного напрямку від Уралу, тобто в Європі. Західна людина, що домінувала в Африці та Азії в першій половині XX ст., зникне з цих континентів до середини XXI ст. В Австралії, з кількістю населення в 19 млн осіб, практично не залишиться людей євро-

Населення Німеччині до 2050 року буде складати лише дві треті частини від сьогоденного населення; населення Італії з 57 млн чоловік зменшиться до 41. Етнічні меншості у Великобританії вже складають 40 %, а рівень народжуваності знизився до показника 1,66.

пейської національності [2]. Населення Європи скоротиться, тоді як кількість населення в Азії зросте на 910 млн осіб. Населення найбагатших країн дедалі більше старітиме.

Таким чином, в умовах глобалізації загострилась проблема існування самостійних націй і культур, проблема зникнення націй «першого світу», утворилась глибока соціокультурна криза. За таких умов стає очевидним, що імміграція є як економічною, так і політичною потребою для більш процвітаючих країн зі старіючим населенням, а еміграція може виконувати роль «регулювального клапана» зростання демографічного тиску в густонаселених бідніших країнах третього світу [3]. Але такі обставини ставлять під загрозу існування національних культур. У всіх країнах (багатих та бідних) більшість населення виступає за необхідність впровадження владних регулюючих механізмів, які здатні обмежувати потоки іммігрантів до країни. Головним чинником суспільного спротиву при цьому виступає занепокоєння з приводу втрати суспільствами національної самобутності. Антиімміграційні настрої найпоширеніші в межах однієї з найбідніших країн світу: в Кот д'Івуарі 94 % опитуваних виступають проти імміграції. Серед індустріально розвинутих країн найбільш позитивні настрої до іммігрантів спостерігаються у Швеції (43 %) і Канаді (35 %). На іншому полюсі знаходиться Італія (практично ніхто з числа опитуваних на виразив прихильне ставлення до імміграції). У США 75% населення виступають за введення обмежувальних заходів по відношенню до імміграційних процесів, і лише 23 % — проти. В Росії відповідно — 72 % і 73 %, в Україні — 63 % і 32 % [6].

Ще більше соціальну напруженість у світі може погіршити й та обставина, що 2020 року населення найбідніших регіонів складатиметься головним чином з молодих і тому найнеспокійніших у політичному і соціальному плані людей. Прогнозують, що в Азії 2020 року частка населення віком до 30 років становитиме 47 %; на Близькому Сході і в Північній Африці — 57 %; у регіоні на південь від Сахари — 70 %; на відміну від цього, у Північній Америці — 42 %, а в Європі — 31 %. Молодіжний «перекіс» буде великим на Близькому Сході та у Північній Африці, що становитиме особливу загрозу для Європейського Союзу через географічну близькість. Як зазначається у звіті ЦРУ 2001 року, «в найбідніших й часто найнестабільніших країнах світу — зокрема, Афганістані, Пакистані, Колумбії, Іраку, секторі Газа і Ємені, — до 2020 року молодь становитиме найбільшу частку населення. Бі-

льшість країн не матимуть економічних, інституційних і політичних ресурсів для успішної інтеграції цієї молоді в суспільство» [9].

Такі соціальні асиметрії стають особливо вибухонебезпечними через безпрецедентне зростання поінформованості бідних — завдяки ЗМІ, і особливо телебаченню, — про кращі умови в інших країнах. Крім того, світова біднота дедалі більше концентрується в хаотично зростаючих міських «меганетрях», дуже вразливих для впливу політичних екстремістів і релігійних фундаменталістів, заклики яких ще більше посилюються ксенофобськими настроями. Отже, Америка, Європа, кілька інших багатих країн, а, можливо, з часом і Японія, стають водночас і магнітом для знедолених, і об'єктом їхньої ненависті [3, с. 146]. Значна частина країн «третього світу» стає потенційно величезною «пожежею», підживлюванню ворожистію стосовно Америки і Заходу — і глобальні демографічні тенденції можуть до неї призвести. Існує величезна відмінність у доходах на душу населення між багатшим Заходом, який, як зазначалося вище, географічно скорочується і старішає, і біднішими Сходом та Півднем, котрі розростаються і залишатимуться відносно молодими. У той час як річний дохід на душу населення в Північній Америці (виражений через паритет купівельної спроможності) значно перевищує 30 тисяч доларів, а в країнах Євросоюзу він коливається від 17 до 30 тисяч доларів, у найбільш густонаселених країнах «третього світу» він становить: 875 доларів у Нігерії, 2100 доларів у Пакистані, 2450 доларів в Індії, 3100 доларів в Індонезії, 3900 доларів у Єгипті і 4400 доларів у Китаї.

На цьому фоні міграція починає змінювати соціокультурне обличчя Західної Європи. У деяких європейських країнах, таких як Австрія, Німеччина і Бельгія, частка громадян, народжених в інших країнах, не набагато відстає від Америки, відразу за ними йдуть Франція і Швеція. У підсумку в багатьох європейських країнах виникають вогнища політичної і соціальної напруженості, набирають силу антиімміграційні рухи. Незважаючи на це, ні Західна Європа, ні Японія не в змозі зупинити імміграцію. Економіка цих країн дедалі більше потребує притоку ззовні молодій робочій силі — почасти через те, що економічне процвітання зробило тяжку працю менш привабливою для місцевих мешканців, але особливо — через нове явище, що лише нещодавно привернуло увагу суспільства: старіння населення, яке з часом прискорюється [3, с. 147]. Спочатку Євросоюз може зробити демографічну проблему не такою гострою за рахунок розширення

на Схід. Асиміляції мігрантів проходитимуть легше, якщо вони матимуть принаймні спільну культурну спадщину і їм не потрібно долати правових бар'єрів. Наприклад, для Франції чи Німеччини інтеграція іммігрантів з Польщі відбуватиметься швидше й соціально прийнятніше, ніж вихідців з Північної Африки чи Туреччини, не кажучи вже про мігрантів з Південної Азії, зростання кількості яких нещодавно почалося. Але навіть на Східній Європі (й особливо на Україні та Росії) віді́ється поєднання старіння населення і депопуляції, що зменшить кількість людей, які б могли емігрувати на Захід.

Присутність у Європі вихідців з Північної Африки, Туреччини і Близького Сходу неминуче зростатиме, що призводитиме до виникнення нових соціальних і культурних конфліктів. Недавна гостра реакція в Голландії на нових іммігрантів великою мірою була зумовлена уявленням про те, що 5 % населення, які становлять іммігранти-мусульмани (головним чином марокканці і турки) — група, чисельність якої за останні 30 років зросла в 10 разів, — не приймають голландські звичаї і спосіб життя. Те саме відбувається і в інших країнах Європи.

Поєднання напруженості, пов'язаної з міграцією, і старіння населення може викликати в багатших, «старіших» країнах, населення яких поступово зменшується, перегляд традиційного уявлення про національну державу. Цей неминуче болісний процес органічно пов'язаний із глобалізацією. Сьогодні майже всі багаті країни світу (за винятком США, Канади й Австралії) визначаються через національність. Асиміляція передбачає не тільки формальне прийняття громадянства і лояльність щодо певного спільного майбутнього — як це відбувається в Америці, — але також щире прийняття спільного минулого, часто міфологічного. В Америці іммігранти зазвичай починають вважати себе американцями ще до того, як отримують громадянство. У Європі так відбувається набагато рідше, навіть у країнах, подібних до Франції, відомою своєю традицією мовної асиміляції. Для досить ізольованої і культурно унікальної Японії сама ідея прийняття мільйонів мігрантів є майже немислимою. У цих країнах національна історія, мова, культурна і релігійна ідентичність так тісно переплетені, що прийняття національного минулого має майже таке саме важливе значення для повної асиміляції, як і уявлення про спільне національне майбутнє [3, с. 148—149].

Одним з найвиразніших проявів ознак сучасної фази глобальних трансформацій є формування в результаті міграційних процесів «чужорідних» осередків — діаспор у національних органі-

мах провідних розвинутих країн, характерною рисою яких є їхня культурна стійкість і зв'язок з власним національним сакральним центром. Організованість діаспори зазвичай є більш високою, ніж суспільства, що її включає, за рахунок чого вона здатна підтримувати механізми, котрі захищають її національну культуру і протидіють «ворожому» оточенню, не припускаючи процесу асиміляції. Поза межами власної історичної батьківщини діаспори набувають космополітичного характеру і в силу власного існування можуть слугувати добрим підґрунтям для лобювання сторонніх країні їх перебування інтересів, для підтримки нелегального бізнесу, організованої злочинності і тероризму. Саме національні діаспори разом з власними сакральними центрами можуть являти у майбутньому своєрідні метафізичні держави з без кордонною, трансетнічною структурою, що будуть претендувати на економічну і політичну владу [4, с. 175].

За таких умов з метою нейтралізації наслідків нерівномірності у демографічних процесах, для упорядкованого протікання процесів глобалізації, виникає необхідність у формуванні певної світової організації для регулювання (і гуманізації) глобальних міграційних процесів (Світова організація міграції — за З. Бжезінським), яка б могла допомогти у запровадженні певних загальних стандартів щодо процесу міграції, характерними ознаками якого нині є свавілля і непослідовність. Звичайно, національні держави будуть неохоче поступатися правом контролю над доступом на свою територію. Проте згодом нерівномірна демографічна динаміка спонукатиме їх до пошуку ширших рішень, нездійснених для кожної окремої країни. Позитивною альтернативою глобального розвитку людства мають стати прагнення до економічної рівності та справедливості, формування суспільства конкурентної співпраці, а не боротьби, адекватного мультиетнічного та мультикультурного суспільства. А якісна трансформація діючих механізмів та інститутів глобального ринку або створення системи глобального управління повинні забезпечити «керовану» глобалізацію на засадах права, діалогу культур і цивілізацій.

Література

1. Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. та ін. Глобальні трансформації і стратегії розвитку: Монографія. — К., 1998. — С. 293—334.
2. Бьюкенен П. Дж. Смерть Запада / Пер. с англ. А. Башкирова. — М.: ООО «Издательство АСТ»; СПб.: Terra Fantastica, 2004. — С. 24—43.

3. *Бжезінський З.* Вибір: світове панування чи світове лідерство / Пер. з англ. А. Іщенка. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — С. 144—156.

4. *Кальченко Т. В.* Глобальна економіка: методологія системних досліджень: Монографія. — К.: КНЕУ, 2006. — С. 175—195.

5. *Неклесса А. И.* Конец цивилизации или конфликт истории // МЭиМО. — № 3. — 1999. — С. 32—38.

6. Проблемы мира — 2007 // «Зеркало недели». — № 47 (676) — 8 декабря 2007 г. — С. 22.

7. Спільний європейський економічний простір: гармонізація мега-регіональних суперечностей: Монографія; За заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, В. І. Чужикова. — К.: КНЕУ, 2007. — С. 31—47; С. 305.

8. «British Birth Rate Drops to Record Low», Xinhua News Agency, May 10, 2001.

9. Central Intelligence Agency, Long Term Demographic Trends: Reshaping the Political Landscape, July 2001, 36.

10. *Coppel J., Dumont J.-C., Visco I.* Trends in immigration and economic consequences // OECD Economics Department Working Paper 284. — 2001. — February — 32 p.

11. <http://www.demoscope.ru/weekly/2003/0137/analit06.php> —Електронная версия бюллетеня «Население и общество».

Стаття надійшла до редакції 14.10.2008

УДК 339.9:316.32

С. Ю. Пахомов, доцент кафедри міжнародного менеджменту, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

СПІВВІДНОШЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОГО І СУБ'ЄКТИВНОГО В ПОЗАЕКОНОМІЧНИХ ФАКТОРАХ КОНКУРЕНТНОГО ВПЛИВУ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ В РОЗУМІННІ СУЧАСНОЇ ПРИРОДИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В статті показано значення факторів конкурентного впливу на світову економіку в напрямі її глобалізації. Розкриті напрями формування глобальних процесів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: глобалізація, транснаціоналізація, конкуренція, планетарна трансформація.